

In the name of Allah, the compassionate, the merciful

به نام خداوند بخشنده مهربان

سرشناسه
 عنوان و نام پدیدآور
 مشخصات نشر
 مشخصات ظاهری
 شابک
 وضعیت فهرست نویسی
 یادداشت
 موضوع
 موضوع

افضلی، سیدعبدالرئوف، ۱۳۵۰ - / Sayyid Abd al-RaufAfzali ،
 نقد و بررسی صفات خدا در صحیح بخاری / سیدعبدالرئوف افضلی .
 قم : مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ ، ۱۴۰۱ .
 ۲۱۶ ص .
 ۹۷۸-۶۲۲-۳۱۵-۱۹۵-۸ :
 فیبا
 کتاینامه .
 بخاری، محمد بن اسماعیل ، ۱۹۴ - ۲۵۶ ق . -- نقد و تفسیر
 خدا -- صفات / God -- Attributes
 احادیث اهل سنت -- نقد و تفسیر
 *Hadith (Sunnites) -- Texts -- Criticism, interpretation, etc .
 احادیث اهل سنت -- قرن ۳ ق . -- نقد و تفسیر
 Hadith (Sunnites) * -- Texts -- 9th century -- Criticism, interpretation, etc .

شناسه افزوده
 شناسه افزوده
 رده بندی کنگره
 رده بندی دیویی
 شماره کتابشناسی ملی
 مرجع تولید

جامعه المصطفی ﷺ العالمیه . مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
 Almustafa International UniversityAlmustafa International Translation and
 Publication center
 BP119 :
 ۲۹۷ / ۲۱۱ :
 ۹۰۸۸۴۱۴ :
 پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

BP1526

این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است

نقد و بررسی صفات خدا در صحیح بخاری

مؤلف: سید عبدالرئوف افضلی

چاپ اول: ۱۴۰۱ ش / ۱۴۴۴ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی ﷺ شمارهگان: ۵۰۰ قیمت:

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸ تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴

تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵

◀ ایران، قم، بلوار محمد امین، سه‌راه سالاریه تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۲۱۳۳۱۰۶

pub_almustafa pub-almustafa.ir miup@pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت ● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری ● ناظر چاپ: ایوب جمالی

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

نقد و بررسی صفات خدا در صحیح بخاری

سید عبدالرئوف افضلی

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی، فرآوری اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری علیه السلام می‌باشد.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم، با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند، گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالندگی مراکز آموزشی و پژوهشی، در گرو نظام منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روزکردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد.

«جامعة المصطفی علیه السلام العالمية» به‌عنوان بخشی از این مجموعه، که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیرایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون آموزشی و پژوهشی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام

فهرست

پیشگفتار	۱۱
مقدمه	۱۳
۱. اهمیت و پیشینه بحث صفت	۱۵
الف) اهمیت بحث اسماء و صفات در قرآن	۱۵
ب) اهمیت خداشناسی در روایات	۱۶
۲. معنای صفت	۲۹
۳. انواع صفات	۳۳
الف) صفات ثبوتی و سلبی	۳۴
ب) صفات ذاتی و فعلی	۳۹
ج) صفات حقیقی و اضافی	۴۲
د) صفات حقیقی محض و حقیقی ذات اضافه	۴۳
ه) صفات عقلی و خبری	۴۵
۴. شیوه دستیابی به آراء بخاری	۴۸
الف) از راه مراجعه به تراجم	۴۹
ب) از راه مراجعه به تفاسیر	۵۰
ج) از راه مراجعه به روایات بخاری	۵۰
د) از راه مراجعه به آراء شارحان بخاری	۵۱
۵. جمع‌بندی	۵۲

۱. صفات عقلی خدا در صحیح بخاری _____ ۵۳
- مقدمه _____ ۵۳
۱. علم خداوند _____ ۵۴
- الف) آیه احاطه _____ ۵۴
- ب) باب علم غیب خداوند _____ ۵۶
- ج) حدیث استخاره _____ ۶۶
- د) حدیث مفاتیح الغیب _____ ۶۷
۲. اراده خدا _____ ۶۸
- الف) باب مشیت _____ ۶۸
۳. قدرت خدا _____ ۷۱
- الف) باب قدرت الهی _____ ۷۲
- ب) صبر الهی _____ ۷۳
۴. عزت خدا _____ ۷۳
- الف) باب سوگند به عزت خدا و صفات او _____ ۷۳
- ب) روایات باب عزت _____ ۷۴
۵. حیات خدا _____ ۷۵
- الف) حدیث ابوبکر _____ ۷۵
- ب) حدیث ابن عباس _____ ۷۶
۶. خالقیت خدا _____ ۷۶
- باب خالقیت خدا _____ ۷۶
- نقد و بررسی دیدگاه بخاری _____ ۷۸
- الف) نقدهای عام _____ ۷۸
- یکم: عدم امکان حذف عقل _____ ۷۸
- دوم: عنینیت یا غیریت صفات با ذات _____ ۸۰
- ب) نقدهایی خاص _____ ۸۲
- یکم: ماهیت علم الهی _____ ۸۲

- دوم: صفت اراده ۸۶
- سوم: مسئله خالقیت خداوند ۸۸
- جمع‌بندی ۹۰
۲. صفات خبری خداوند در صحیح بخاری ۹۱
- مقدمه ۹۱
۱. صورت خداوند ۹۱
- الف) روایت ابوهریره ۹۱
- ب) روایت باب اجتناب از لطمه وارد کردن به صورت ۹۲
۲. رؤیت خداوند ۹۵
- الف) روایت باب نماز عصر ۹۵
- ب) روایت باب فضیلت سجده ۹۶
۳. مکان خدا ۱۰۴
- الف) روایت انس ابن مالک ۱۰۴
- ب) روایات عرش ۱۰۵
۴. نزول خداوند ۱۰۷
۵. چشم خداوند ۱۰۹
- روایت ابن عمر ۱۰۹
۶. دوش خداوند ۱۱۰
- الف) روایت ابن عمر ۱۱۰
- ب) روایت دیگری از ابن عمر ۱۱۱
۶. دست خداوند ۱۱۲
- الف) روایت ابوهریره ۱۱۲
- ب) روایت دیگری از ابوهریره ۱۱۲
- ج) روایت ابوسعید خدری ۱۱۳
۷. انگشتان خداوند ۱۱۳
- الف) روایت عبدالله ابن مسعود ۱۱۴

- ۱۱۸ . ۸ . پای خداوند _____
- ۱۱۸ . الف) روایت انس _____
- ۱۱۹ . ب) روایت ابوسعید خدری _____
- ۱۱۹ . ج) روایت ابوهریره _____
- ۱۲۲ . ۹ . کمر خداوند _____
- ۱۲۴ . ۱۰ . خنده خدا _____
- ۱۲۴ . الف) روایت ابوهریره _____
- ۱۲۸ . ب) روایت دیگری از ابوهریره _____
- ۱۲۹ . ج) روایت سومی از ابوهریره _____
- ۱۳۱ . ۱۱ . حرکت خدا _____
- ۱۳۱ . روایت ابوهریره _____
- ۱۳۳ . نقد و ارزیابی _____
- ۱۳۴ . جمع بندی _____
- ۱۳۵ . ۳ . معناشناسی صفات خدا _____
- ۱۳۵ . مقدمه _____
- ۱۳۶ . ۱ . نظریه بی معنایی _____
- ۱۳۹ . ۲ . نظریه معناداری _____
- ۱۳۹ . الف) نظریه تشبیه _____
- ۱۴۷ . ب) نظریه تعطیل _____
- ۱۴۹ . یکم: الهیات سلبی _____
- ۱۵۱ . دوم: اشتراک لفظی _____
- ۱۵۹ . ۳ . نظریه های میانی _____
- ۱۵۹ . الف) نظریه اشتراک معنوی _____
- ۱۶۵ . ب) نظریه تشکیک _____
- ۱۷۶ . ج) نظریه تمثیل _____
- ۱۸۰ . ۴ . دیدگاه بخاری _____

- الف) اثبات دیدگاه بخاری _____ ۱۸۰
- یکم: اثبات دیدگاه بخاری از طریق عدم تأویل روایات صفات _____ ۱۸۰
- روایات صفات در صحیح بخاری _____ ۱۸۰
- تلازم بین روایات صفات و دیدگاه بخاری _____ ۱۸۳
- تلازم بین عدم تأویل روایات صفات و تشبیه _____ ۱۸۳
- عدم تأویل روایات صفات از سوی بخاری _____ ۱۸۴
- مشبیه بودن بخاری _____ ۱۸۴
- دوم: اثبات دیدگاه بخاری از طریق تراجم وی _____ ۱۸۵
- سوم: اثبات دیدگاه بخاری از طریق تفاسیر وی _____ ۱۸۵
- ب) نقد دیدگاه بخاری _____ ۱۸۶
- یکم: نقد پیش فرض دیدگاه بخاری _____ ۱۸۷
- دوم: نقد دیدگاه بخاری _____ ۱۸۹
- رد تشبیه از طریق عقل _____ ۱۸۹
- رد تشبیه از طریق تجربه _____ ۱۹۴
- رد تشبیه از طریق نقل _____ ۱۹۶
- جمع بندی _____ ۲۰۲
۴. نتیجه گیری _____ ۲۰۵
- منابع _____ ۲۰۹

پیشگفتار

صحیح بخاری یکی از صحاح ششگانه مهم اهل سنت است. اگر چه صحاح ششگانه همگی از منظر اهل سنت مهم است؛ اما اهمیت و اعتبار آن‌ها در یک حد نیست. از منظر برخی از بزرگان اهل سنت صحیح بخاری و صحیح مسلم از لحاظ صحت و اعتبار در عالی‌ترین درجه بعد از قرآن کریم قرار می‌گیرند و اهل سنت در پذیرش مضامین آن‌ها اتفاق نظر دارند. صحیح محمد ابن اسماعیل بخاری که به مثابه یک دائرةالمعارف است به انبوهی از مسائل از اصول و عقاید گرفته تا احکام و فروع می‌پردازد.

یکی از مسایلی که به طور مبسوط در این کتاب مورد توجه قرار گرفته است مسئله صفات خداوند است. بخاری در جای جای این اثر بزرگ خود به مبحث صفات خداوند توجه نشان داده و به آن‌ها پرداخته است. بخاری اگر چه از تقسیم‌بندی‌ها و اصطلاحاتی که بعداً در میان الهیدانان مسلمان در مورد صفات الهی رواج یافت استفاده نکرده است؛ اما تفحص نشان می‌دهد که وی انواع صفت را شناسایی کرده و به خداوند نسبت داده است. مجموعه این صفات وقتی در کنار هم قرار می‌گیرند

یک تصویر مشخصی و واضحی از خداوند ارائه می‌دهد. این تصویر متأسفانه نه تنها در تضاد با تصویر ارائه شده از سوی الهیدانان شیعه است؛ بلکه در بسیاری از موارد با عقل سلیم نیز میانه‌ای ندارد.

اثر حاضر که طرح آن توسط جناب حجت الاسلام مرحوم نیکخواه ارائه شده بود توسط فاضل ارجمند جناب آقای دکتر سید عبدالرئوف افضلی سامان یافته است. این اثر ابتدا صفات خداوند را در صحیح بخاری با تکیه بر کلمات خود بخاری و نیز سخنان شارحان او شناسایی می‌کند و سپس با تکیه بر دیدگاه‌های الهیدانان شیعه مورد نقادی قرار می‌دهد. اثر پیش رو که به سفارش پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ نگارش یافته است اگر چه به صفات عقلی خداوند نیز می‌پردازد؛ اما به‌طور عمده صفات خبری از منظر بخاری را نقادی می‌نماید.

بر خود لازم می‌دانم ضمن تقدیر از تلاش مولف گرامی، از ریاست محترم پژوهشکده علوم اسلامی و ناظر معزز این طرح جناب حجت الاسلام دکتر عزالدین رضا نژاد و همه عزیزان در بخش‌های مختلف جامعه المصطفی ﷺ که امکان چاپ و نشر این پژوهش را در قالب یک کتاب فراهم آورده‌اند، تشکر و قدردانی نمایم.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ